

Körkép Tamáshegy körül

DÉRY TIBOR: ÚJABB NAPOK HORDALÉKA

„Emlékszem — írja Déry Tibor újabb naplójegyzeteinek egy helyén — ifjúságomnak egy korszakára, amelyben a helyes élet ismérveit egy jelszóba véltem tömöríteni: Kert és Országút. Kert, amelyben a természetet otthonommá nyesem, enyhelynek a külvilág zaklatásai elől, és Országút, mely innen el- és ide mindig visszavezetve, az emberiség kis és nagy kalandjaiba futtat. Vándorolni: volna, hol küzdenem, és megnyugodni: hova hazatérnem.” A sors ritkán teljesíti az ilyen kívánságokat, legalábbis úgy, ahogy a vágyakban megszülettek. Déry Tibor először az Országút szabadságát nyerte el, még ifjúságában, midőn az 1919-es forradalom bukása után emigrációba kényszerült, s ha hazatért, rövidesen ismét távoznia kellett a hazai viszonyok, a fojtó levegő, a meg nem értés elől. Párizstól Dubrovnikig, Oslótól Palma de Mallorcáig járta Európa országait, városait és országútjait, volt része bőven az emberiség „kis és nagy kalandjaiban”. Annak idején erről írta *Országúton* című regényét, az emigráns lét, az idegenség különös helyzetét és közérzetét elemezve az epikus-filozofikus példázat keretei között.

A Kert szelíd békéjét, nyugtató biztonságát valójában csak öregkorára nyerte el. Midőn emigráció, elhallgattatás, háború, ostrom, közéleti szerep és börtön után, modern irodalmunk különleges Odysseusaként, végre biztos révbe kormányozhatta sorsát a tamáshegyi kert munkás csendjében, a Balaton és a zajló élet fölött. Ha valaki, hát ő megérdemelte ezt a nyugalmat, a kései békét, az ősz szelíd kegyelmét, amely a kert későn érő, ritka gyümölcseit érleli. A tamáshegyi kert lehetne az idill otthona is, menedék, amely legfeljebb a latin Dunántúl szelíd panorámájára nyit ablakot. A kert lakója, úgy tetszik, nem érte be ezzel, fürkésző tekintete azt keresi, ami túl van a kerten, a balatoni tájon, a természet megvesztegető díszein és látványain. A Tamáshegyet övező körkép nem ér véget a somogyi partnál, mozgalmas és vad vidékre nyílik: az emberiség szenvedéseire, jövőendő sorsának esélyeire.

A Kertből Országutak vezetnek a négy égtáj felé, az érdeklődés, a részvét és a szorongó képzelet imaginárius útjai. A tamáshegyi házba könyvek és újságok hozzák a híreket a négy égtáj felől. És ami valaha személyes tapasztalat volt, az emigráns és az üldözött író tapasztalata, aki a maga bőrén volt kénytelen érezni a világ sebeit, az most a modern tájékoztatás jóvoltából, az információs gépezetek kényszere folytán kerül a tamáshegyi kert bölcs lakója elé. Az érkező hírek nem kevésbé sebzőek, mint voltak a tapasztalatok. A megfigyelő nem kevésbé sérülékeny, mint a vándor volt valamikor. Déry Tibort újra meg újra szíven ütik a világ szenvedései, a jövő veszélyei. Róluk számol be új könyvében, amely az 1972-ben kiadott első *Napok hordaléka*-sorozat naplójegyzeteit folytatja, talán még több szorongással, még több keserűséggel, valósággal a Kasszandrák kifoghyhatatlan, véget nem érő baljóslataival.

Igaz, közben a világ is „ment elébb”; a hatvanas évek végén észlelt veszélyek valóságosabbak lettek, az emberiség sorsa körül ólálkodó fenyegetés testközelbe került, s fojtó szorítását tízmilliók halála jelzi, népek nyomorúsága igazolja.

Déry Tibor eszét és szívét ugyanaz a gond szorongatja, amely korunk természet-tudományos szakembereit és szociológusait is kegyetlen számvetésre készíti. Ami az úgynevezett „Római Klub” vagy a massachusetts-i Technológiai Intézet világhírű tudósait kényszerítette arra, hogy komputerezált modellekben vagy tudományos előrejelzésekben vessenek számot az emberiség növekvő bajaival és fogyó lehetőségeivel. A köznapok újságolvasó embere számára is nyilvánvaló, hogy az emberi társadalom és civilizáció kritikus helyzetbe került. Ennek a kritikus helyzetnek a veszélyeit és következményeit vizsgálják fel Déry Tibor jegyzetei. A túlnépesedés, az úgynevezett „demográfiai robbanás” néhány esztendő leforgása alatt elképzelhetően felduzzasztotta az emberiség létszámát, 1954-ben még csak két és fél milliárd ember élt a földön, ma négy milliárd, az ezredfordulóra nyolcmilliárd fő várható, 2050-re pedig huszonöt milliárd emberrel számolnak a demográfusok. Az emberiség táplálékának növekedése nem tudja követni ezt a szörnyű iramot, és éppen a legkevesebb élelmiszert termelő országokban, Dél- és Kelet-Ázsia, Afrika, valamint Latin-Amerika országaiban a legnagyobb a népszaporodás. A föld természetes tartalékai kimerülőben vannak, a bányakincsek, az energiahordozók mennyisége nem végtelen. Ahogy a massachusetts-i tudósok megállapították, a látóhatáron máris feltűntek a technikai civilizáció „növekedésének határai”.

A jelen technikai civilizációja ráadásul állandóan és következetesen rombolja, szennyezi és mérgezi az élet, az emberi élet természetes környezetét. A levegő, a víz és a talaj elhasználódását és szennyeződését tetőzi be az élő szervezetek folyamatos mérgezése, amely a növényvédők szerek és rovarirtók áldásos terjedésének köszönhető. A vizek mérgeggel telnek meg, élőviláguk kipusztul vagy lassan megmérgeződik, s a mérég elhatol az emberi szervezetbe, gyűlik, s majd, esetleg nemzedékek múlva, élettani rendellenességeket okoz. „Napjaink technológiájának — idézi Déry a magyar származású Dennis Gabort (Gábor Dénest), a Nobel-díjas angol fizikust — legfontosabb és legsürgetőbb problémája többé már nem az elsődleges szükségletek kielégítése vagy az ősi vágyak teljesítése lesz, hanem a tegnapi technológiája okozta ártalmak és károk kiküszöbölése.”

Az ember és a természet kölcsönösségének és egyensúlyának brutális erejű lerombolását társadalmi, politikai és morális válságok egészítik ki. Déry Tibor róluk is beszél. Az emberiség máris két csoportra, szinte kasztra bomlott: a jóltáplált, gazdag népekre, amelyek felhasználják a technikai civilizáció, a fejlődés áldásait, és az éhező embertömegekre, amelyek teljes létbizonytalanságban tengetik sivár életüket, és amelyeknek nem használt, talán inkább ártott a „demográfiai robbanás” előidézett civilizációs fejlődés. A két nagy csoport között máris szakadékká mélyültek az életmód, az anyagi és kulturális ellátottság különbségei, és ez a szakadék folyton mélyül, idővel egész nemzetek zuhanhatnak bele. Az emberiség megoszlásán és betegségein kéretlen és ijesztő orvosok akarnak segíteni: merényletek, emberrablások, gyilkosságok, az erőszak mértéktelenül elszaporodott legalizált és illegális változatai. (Rájuk figyelmeztetett különben Déry Tibor ironikus regénye: *A félfülű.*) „Földgömbünkön — olvassuk Déryt — néhány tenyérnyi hely kivételével századunk során hektáronként aránylag is többet gyilkoltak, mint bármikor az emberiség múltjában, s ha a történelem hisztériája véletlenül itt is, ott is szeszélyből vagy feledékenységéből kihagyott egy áldozatot, Káin véres keze sietve pótolta a mulasztást. Szomszédomnak szomszédja a farkasa.”

A kép, amely ezekből az írói jegyzetekből kibontakozik, cseppet sem vigasztaló. Mint mondtam, Déry Tibor valósággal a történelem konok Kasszandráinak véget nem érő türelmével festi elénk a láthatárra a baljós jeleket. Akad, aki mindezt rögeszmének tekintti, az írói képzelet művének, az öregedő szív szorongásának, amely mindenben veszélyt lát, s mindenben a pusztulásra emlékeztet. „Vissza-visszatérek rögeszmémhez — mondja maga az író is —, talán abban a reményben, hogy idővel eszmévé sűrűsödnek. Néha már-már úgy tűnök föl magamnak, mint egy elmebajos, aki egymagában üvölt a sivatagban. Hallgatom magamat, de ki hallgat még?” És kérlelhetetlen logikával, pihenőt nem ismerő következetességgel ismétli egyre: „az

ember vesztébe rohan". A természet- és társadalomtudósok szárazabb szakszerűséggel megfogalmazott előjelzései és figyelmeztetései szerint mindaz, amit Déry Tibor leír, sajnos nem a magányos képzelet és a szorongó szív műve ma már. Kasszandrának, úgy tetszik, a történelemben megint igaza van. És jóslata éppen azért hangzik el, szava azért kiált, hogy figyelmeztetését észrevegyük és megszívleljük. Hogy tudatában legyünk az emberiségre leső veszéllyel és felkészüljünk elhárítására, mozgósítsuk értelmünket, akaratomkat és képzeletünket ellene.

Déry Tibor persze nem kíván pontos receptet adni a fenyegető demográfiai, civilizációs, ökológiai és politikai veszedelmek elhárítására. Nem is adhat receptet, ez nem is az ő feladata. Felrajzolja szemünk elé a baljós jeleket, figyelmeztet és tiltakozik. Szavának és mondandójának morális súlya van. Önmagát, szervezetének apró zavarait, emlékezetének kisebb kihagyásait iróniával figyeli, önszemléletének és jegyzeteinek lényeges, formateremtő mozzanata ez az irónia. Az emberiség sorsát és jövőjét azonban ugyanazzal az együttérzéssel és szolidaritással szolgálja, mint lázadó ifjúságában, midőn a szenvedés, a rabság, a kizsákmányolás ellen tiltakozott, és vállalta a forradalmár író nehéz kötelességeit. A szenvedés most is tiltakozásra, lázadásra kényszeríti. „Nem tudom elfogadni a szenvedést — írja jegyzeteiben —, mint a tisztítótűz princípiumát. Büntetésnek sem, mert a bűnhődéstől nem nemese-dik, megromlik a lélek. Bár nem sokra megyek vele, minden erőmmel tiltakozom az ellen a közkeletű felfogás ellen, hogy a szenvedés minden élőlény természetes közege, s hogy földünk a siralom völgyének neveztesse. Hogy aki vagy ami megszületik, Prokrasztész ágyában találja magát. Hogy a szenvedés a földadó, melyet lenti vagy fönti megváltásunkért fizetünk. Tiltakozom...” Ennek a tiltakozásnak a jegyében születtek az *Újabb napok hordalékának* töprengő jegyzetei is. (Szépirodalmi, 1975.)

POMOGÁTS BÉLA

Duba Gyula: Angyal vagy madárijesztő?

Olvasom a januári Alföldet, a tavalyi debreceni irodalmi napokon elhangzott referátumokat, hozzászólásokat a legújabb magyar próza helyzetéről. Egyetértésre, kiegészítésre, vitára készítő érveket, értékeléseket csoportosítok magamban, csak egy tény előtt állok értetlenül: néhány utalástól eltekintve kimaradt a magyar nyelvterület irodalmának határainkon kívül eső része. Igaz, Sütő András szociográfiáját előkelő helyre rangsorolta referátumában Béládi Miklós, de hát az erdélyi írótként inkább szabályt erősítő kivételnek tekinthetjük. Joggal és okkal hívta föl erre a figyelmet hozzászólásában Görömbei András, hiszen napjaink magyar regényirodalmában nem hagyható említés nélkül például Bálint Tibor műve, a *Zokogó majom* (nem véletlen lengyelországi sikere sem), de bizonyára „jó helyezést” érdemelnének Gion Nándor regényei vagy Duba Gyula szociográfiája, a *Vajúdo parasztvilág* is, hogy egyebeket ne is említsünk.

Duba Gyula kétségkívül azok közé tartozik, akikre nemcsak a couleur locale miatt érdemes figyelniük, szlovenszkóisága nem partikularitást, provincializmust jelent, születésének helyére és működésének közegére utal csupán. Magyarországon sem kell már bemutatnunk, eltekinthetünk tehát az udvarias mondatoktól, új novelláskötete kapcsán szólhatunk prózája eredményeiről és dilemmáiról is.

A két éve megjelent *Vajúdo parasztvilág* egy emelkedő pálya magaslati pontja, ahonnan vissza- és előrepillantva plasztikusan kirajzolódik az eddigi teljesítmény,